

# "Parlamentarismen" som partiskhetens inkarnation

## En analys av Sveriges politiska debatt 1900-1920<sup>1</sup>

KAI PAAJASTE

ABSTRACT  
"Parliamentarism"  
as the Incarnation  
of "Partiality"

The Swedish Parliament, *Riksdag*, was seen as a danger by conservatives in the political struggles at the beginning of the 19th century. The conservative interpretation of Swedish (political) history was the dominant one and the argumentation was based on the past. The leftist parties, liberals and social democrats, had to take this into account when acting for democratic and parliamentary reforms. Their task can, in Quentin Skinner's terms, be described as the task of an innovating ideologist. They had to legitimate a new range of political actions which were regarded as, if not illegitimate, then untoward.

This article shows that when the conservatives identified parliamentarism with partiality, it indicated that they too had admitted that "parties" and thus even temporality and concepts of movement had gained a central position in politics. The Left argued innovatively, using this as an argument for parliamentarism and, thus, the conservatives looked like "a party" for the King. The Left was able to use modern political parties and forms and the language with future orientation as a weapon at the same time as they were able to take advantage of the "past" as a political argument. So, the leftist parties turned the conservative argument against the conservatives and in the 1930's were finally able to conquer the concept of *Folkhem*, the home of the people, from the conservatives. This adaptability was the leftists' greatest advantage in these and later political struggles in Sweden.

---

“Ministären Staaff, inkarnationen af parlamentarismens ändtliga genombrott, befanns vara den logiska konsekvensen af många decenniernas svenska författningshistoria. Och det vardt rent af ett brott mot nationell tradition att hädanefter bestrida eller ens ifrågasätta parlamentarismens herravälde hos oss.” (Rexius 1917, 181)

Parlamentarismens begrepp har haft större betydelse i Sveriges politik och speciellt för dess författningshistoria än rösträttsreformerna eller

valsättsfrågorna.<sup>2</sup> De förra genomfördes utan större svårigheter och de senare var mer eller mindre frågor som berörde främst partiernas strategiska val. Kampen kring det parlamentariska styrelsesättet blev mycket hektisk. Den hade t.o.m en splittrande verkan på Sveriges "nationella enhetlighet", eftersom "högernationen" kolliderade med "vänsternationen" i den argumentativa och politiska kampen, överklas-

---

<sup>1</sup> Artikeln bygger på min pro gradu -avhandling *Makten från svunna tider — mot framtiden. Om 'parlamentarismen' i den svenska politiska 1900- och 1910-talsdebatten* i statsvetenskap vid Jyväskylä universitet 1998.

---

<sup>2</sup> De viktigaste reformerna var författningsreformerna 1907/1909, då män fick allmän rösträtt i valen till andra kammaren, 1918 med allmän och lika rösträtt i de kommunala valen (grunden till första kammarens val) för både män och kvinnor, samt 1921 med allmän och lika rösträtt i andrakammarvalen.

sens nationellt sinnade med underklassens "internationalister". (Paajaste 1998, 12-20, 139 ff).

Kampen om parlamentarismen var anknuten till kampen om den demokratiska och representativa, både på individuella rättigheter och partier baserade politiken. Parlamentarismen identifierades med partiskhet i den svenska politiska kampen på 1900-talets två första decennier, den ansågs vara rena inkarnationen av partiskhet. Tematiken i denna artikel är av betydelse och intresse eftersom den hör till "den moderna politikens" slutliga genombrott.

I denna artikel håller jag mig till hur man använde begreppet parlamentarism i reformkampen, jag går inte in på de institutionella frågorna i sig. Den politiska poängen med detta ligger däri att analysera debatten om parlamentarismen som indikator och faktor i svensk begrepps- och argumentationsförvandling. I detta avseende har artikeln gemensamma beröringspunkter med de nyare begreppshistoriska och retoriska riktningarna i svensk politologi (Bo Stråth, Kurt Johannesson, m.fl.).

Jag ska studera hur Sveriges politiska aktörer, högern och vänstern (liberalerna tillsammans med socialdemokraterna) argumenterade för och mot parlamentarismen, hur argumentationen genomgick förändringar osv. Utgångspunkten är ett text- och argumentationsbaserat perspektiv, att handlingen alltid beskrivs med en för tiden typisk normativ vokabulär. Detta innebär att man kan legitimera eller förebrå en handling samtidigt som den beskrivs. Också handlingen formas och omformas så att den ska stå i enlighet med den normativa vokabulären man använder. Man anpassar inte enbart språket till att motsvara handlingen, eller vice versa. Man använder inte principer för att i efterhand legitimera handlingen, utan man handlar inom eller även mot ramarna för de gällande lingvistiska konventionerna. Då kan man inte hur som helst överskrida de gränser som de lingvistiska konventionerna sätter utan det gäller att politiskt konstruera innovativa ideologier för att förflytta de språkliga gränserna till egen fördel. (se Skinner 1988, 112-116)

I den svenska debatten om "parlamentarismen" skaffade sig vänstern ett reformistiskt överläge genom att innovativt bygga sin argumentation på de faktorer som sedan länge hade varit dominerande hos de konservativa. Så ut-

gjorde argumentationen ett element av kontinuitet i den svenska politiken trots brytningen som parlamentarismen betydde för politiska begrepp och uppfattningar om politiken. Det politiska språket fick nya drag som framhävde temporalitetens, handlingens och aktionens betydelse, men behöll samtidigt äldre språkformer som kan finnas t.ex. i den socialdemokratiska debatten på 1930-talet.

### Partiernas frammarsch

Riksdagen har i de svenska förhållandena ansetts ha utgjort en risk. Frihetstiden (1719-1772) hade en disponerande inverkan på uppfattningen om politik hos de konservativa - den traditionella och historiska berättelsen hade ju sedan länge varit den att kungen agerade som en balanserande faktor i det politiska eller statliga livet. I början av 1900-talet ansåg man ganska vidsträckt, t.o.m. i högern, att kungamakten hade föråldrats under det sekel som gått sedan 1809. Men en grundsats av det svenska statskicket måste i varje fall vårdas, den att "maktens delning helt allmänt sedt är frihetens yppersta värn" (Fahlbeck 1904, 76, 205f). Därför kom professor Pontus Fahlbeck fram till påståendet att:

"Betydelsen af statsrådets ökade befogenhet och fastare organisation var icke att förvandla det till ett organ för partistyreelse utan att göra det handlingskraftigare och mera skickadt att motstå riksdagens påträngande" (Fahlbeck 1904, 70).

Den växande betydelsen av partierna kom i förgrunden i den politiska debatten och argumentationen i och med hänvisningarna till frihetstidens parlamentarism. Man ansåg i högern att ett starkt konungadöme var en nödvändighet: utan det skulle det svenska folket inte kunna undvika att hamna "in i en statsform, som icke förmår att höja och häfda statens liffsintressen öfver de täflande enskilda intressena, öfver klass- och korporationsintressen" (Stavenow 1916, 175-176). Det var historien själv som påvisade denna nödvändighet, och då främst erfarenheter gjorda under frihetstiden och dess kottorimakt.

De konservativa vände sig mot partiväsendet som något för Sverige främmande och farligt,

även för Sveriges självständighet riskabelt. Det centrala vid 1800-talets slut och 1900-talets början var principen om riksdagens inflytande på regeringsbildningen som i form av parlamentarism skulle ha medfört maktlöshet för monarken och såtillvida splittring i partier.

Begreppet "konung" kom i skymundan i och med att en identifikation mellan begreppen "regering" och "ministär" kom att uppstå på 1890-talet. (von Sydow 1997, 91) Regeringen Christian Lundeberg (1905) ville t.ex. efter den norsk-svenska unionens upplösning 1905 vara en stark regering som skulle hämta sin styrka från riksdagen. Liberala tidningar såg detta som ett erkännande av folkrepresentationens och partiernas betydelse som kraftkälla i regeringsbildningen och den svenska polityn. Fast de konservativa och deras organ inte var lika entusiastiska kunde de i och för sig förlika sig med dessa "parlamentariska" och partipolitiska meriteras uppvärderande. Dels berodde detta på att kungamaktens anseende var lågt i de konservativas ögon under unionens slutskede. Monarkens anspråk att välja rådgivare och föra en personlig politik var en omstridd fråga på bägge sidorna. (se Kihlberg 1922, 320-321)

Regeringsformen (RF) 1809 förutsatte enligt de konservativas uppfattning att regeringen skulle vara höjd över partierna som en följd av det konstitutionella styrelsesättet, att kungen själv över huvud taget skulle kunna vara "opartisk" i den meningen att han skulle vara höjd över parterna på grund av sin *status* och att statsråden skulle enbart tjänstgöra som kungens rådgivare. Att man inom vänstern bestred detta, betydde för sin del att "regeringen" och regeringsbildandets politiska karaktär förändrades. De blev politiserade, politiska frågor som var starkt bundna till tiden och valen i stället för att vara egenskaps-, status- och i förväg determinerade angelägenheter. (t.ex. AK 1914:18, Lindhagen; MotAK 1905:231)

För högern blev den apolitiska eller antipolitiska linjen bestämmande för en längre tid framom — i betydelsen opartiskhet (jfr. Svensk tidskrift 1914, 83-84) Ordet parti var ett skällsord mot vänstern; man talade om deras partisinne i nedsättande toner, alltså deras disposition att sätta partiintresset före rikets krav. Högertraditionen byggde på tanken att de egna

synpunkterna var speciellt nära verkligheten, opartiska, objektiva och sakliga. (t.ex. Stenkvist 1987, 255)

Trots negativa laddningar började "partiet" accepteras även i de konservativa kretsarna. Från 1905, då den liberale rösträttskämpen Karl Staaff inträdde som statsminister, blev partierna i växande utsträckning ett element som disponerade politik. En högermotion som föreslog direkt beslut om proportionella val till första kammaren redan 1906 kan betraktas som partimotion för riksdagens högerpartier, Nationella framstegspartiet och Lantmannapartiet (se Nyman 1966, 47; Bruswitz 1951, 35). Från högerkanten började man nu hävda medelklassens sak. Tidigare hade högern och särskilt förstakammarhögern förkastat all "klasspolitik", men kom nu att betrakta det som en mera legitim form av politik och anknöt sig till "medelklassen" och traditioner från 1860-talets liberalism. (Andrén 1937, 438 ff)

I 1906 års debatt om det proportionella valsystemet framhöll högermännen de positiva eller bevarande aspekterna av detta valsystem. Det skulle bevara "partierna värdighet". Detta var av stor betydelse för de konservativa, eftersom partierna befarades splittra samhället — leda till "partierna sönderfallande i smågrupper" eller i frihetstida kottierier. Partierna hade blivit något oundvikligt, de kunde inte bara trängas undan. Då gällde det att på något sätt kunna acceptera det moderna partiväsendet som en av det politiska livets grundstenar. Det återstod att försäkra partiernas värdighet och betona möjligheten till "hederliga allianser och kompromisser". Oundvikligheten innebar tanken om att partierna ändå måste vara kontrollerbara — "de måste sluta sig tätt tillsammans för att icke förlora en enda af de platser" som det proportionella valsystemet tillförsäkrade dem. (AK 1906: 57; MotAK 1907: 203)

Staaffs plan var att lösa den konflikt som hade uppstått kring rösträttsfrågan och valsystemet genom andra kammarens upplösning så att folket i val skulle få tillfälle att uttala sin mening i frågan om majoritetsval eller dubbelproportionalism. Staaff framställde begäran om upplösningen till Oscar II den 19 maj 1906. Regeringen Staaff var beredd att avgå vid ett nekande svar, vilket man fick vänta på en vecka. Under tiden fördes förhandlingar om bil-

dandet av en ny ministär. Kronprins Gustaf företrädde kungamakten under tiden. (Brusewitz 1951, 16)

Den lindmanska regeringen (1906-1911) som efterträdde regeringen Staaff kan betraktas som den första konservativa partiregeringen i modern mening. Som sådan utgjorde den ett motstycke till sin föregångare, den första vänsterministären. Partiförankringen i regeringen Lindman var mycket systematiskt genomförd: Arvid Lindman och Carl Swartz kom från första kammarens högerpartier, Petersson i Påboda och Hjalmar Hammarskjöld från andra kammarens nationella framstegsparti. (ibid., 21)

Man kan säga att i höger- och konservativuppfattningen om partiernas betydelse pågick en förändring från "icke-parti" (jfr. högerns valorganisation Allmänna valmansförbundet som ville uppträda "opartiskt", se Elvander 1961) till uppfattningen att ett högerparti skulle vara hela landets parti utan någon som helst partiskhet. I den allra spetsigaste polemiken mot vänsterns partiskhet skrämde man med risker som skulle kunna upphäva hela partiväsendet, såsom den berömda forskningsresanden Sven Hedin i sitt angrepp mot vänstern i sitt *Ett varningsord* (1912). Ett av hans bärande argument var att just partistrider och såtillvida demokratin försvagar ett land samt lämnar det värnlöst åt *spekulanter*. Hotbilderna gestaltade sig hos Hedin så att partiväsendet var fördärvligt och skulle föra till en nationell katastrof, som bl. a. skulle innebära att partiväsendet avskaffades. Det gällde att få slut på partisplitet så att en occupationsmakt inte skulle ta ifrån svenskarna rätten att tvista i sina politiska angelägenheter. (jfr. Stenkvist 1987, 260)

Men ändå tvingades Hedin paradoxalt nog att framställa partiväsen, demonstrations- och yttrandefrihet osv. som viktiga, väsentliga och t.o.m. ofrånkomliga inslag i det svenska samhället. Man kan säga att högermännen försökte spela vänstern och dess representanter ut ur det statliga (ej nödvändigtvis politiska) livet. Idealet var närmast att vara fri från partipolitikens snaror och partigångarnas trångsynhet och således kunna vinna intrigerna och bryta fraktionsandan i stället för att ta del i ett och förkasta ett annat.

Motsatsförhållandet hos de konservativa innebar å ena sidan partisplittring, frihetstiden med kungen som blott namnstämpel och partiskhet, men å andra sidan den nationella enigheten som manifesterat sig i det stadiga sambandet mellan kungen och (hans) folk. (jfr. ibid., 261-262) Politikern och historikern Harald Hjärne ansåg t.ex. att ett parti tog till sin uppgift att hävda Sveriges egna och högsta krav, försvaret och kungamakten. Ett sådant parti

“böjer sig för fäderneslandet och därmed också böjer sig över det simpla partibegreppets snäva rāmärken. Ett sådant parti kan ej sätta som sitt mål att tillskansa sig makten över rikets regering, varöver enligt dess åskådning, som överensstämmer med regeringsformens uttryckliga föreskrift, konungen allena äger att bestämma. Ett parti, som inom riksdagen förbehåller sig att bedöma alla frågor utslutande efter deras egen innebörd, kan omöjligen önska en regering, som rättar sig efter omsmickrade röstmajoriteters intresse och något på förhand fastslaget program i deras smak.” (Hjärne i Nya Dagligt Allehanda 13/3 1916, cit från Elvander 1961, 456)

För Hjärne betydde ett parti bäraren av statsintresset och statsenheten, eller det fosterländska partiet *par préférence*. Man skulle bedöma frågor utslutande efter deras egen innebörd, det vill säga sakligt, inte partiskt eller partipolitiskt. Detta var förutsättningen för att ett parti kunde betraktas som ett riksparti. Man kunde alltså t.o.m. tänka sig att regeringen skulle vara förankrad i ett parti som i England där landet styrdes “af och genom ett parti, men aldrig *för* ett parti” (Fahlbeck 1916, 43). Detta syntes dock vara omöjligt (åtminstone vad gällde vänsterpartierna) eftersom de svenska partierna i grund och botten var “sociala partier och därigenom intressepartier” (ibid.). Av detta resonemang följde det att regeringen då “med all säkerhet blefve en styrelse till förmån för ett parti” (ibid.) och “Såsom partiregemente träder parlamentarismen i skarp kontrast mot den konstitutionella monarkien, till hvars väsen det hör, att den bör vara en ‘landsregering’ öfver partierna.” (Rexius 1917, 183)

### 'Statsintresse' som topos i den konservativa argumentationen

"Ty just dualismen inom riksdagen har hindrat den gamla 'parlamentarismen' från att bli *partiregemente*, hvilket däremot den nya ofelbart skulle blifva." (Rexius 1917, 182)

Rexius<sup>3</sup> hänvisar här till den debatt som pågick om huruvida Sverige har haft parlamentarism alltsedan representationsreformen 1866 eller inte, och speciellt till den "parlamentarism" vars upphovsman Louis De Geer av vänsterrepresentanter påstått har varit och vilkens arvtagare liberalerna och vänstermännen ansåg sig vara. Än viktigare är att "bakom" De Geer i denna diskussion fanns RF 1809 och Riksdagsordningen (RO) 1866 — konstitutionen. Den var ett honnörsord som alla ville smycka sig med.<sup>4</sup> "Konstitution" var i högerargumentationen en nära term till och förknippad med "statsintresse" och "statsgagn"<sup>5</sup> som kan anses ha sina rötter i ett äldre språk och politikens begrepp, *the reason of state*. I Sverige satte högern dessa två mer eller mindre samman, medan vänstern gick oftast ut på att använda "konstitution" i sin argumentation utifrån ett mera republikanskt perspektiv.

Maurizio Viroli (1992) har framfört idén att ett *reason of state* -språk ersatte politikens språk (the language of politics) i renässansens Italien. Sedan 1600-talet har *reason of state* -språket varit en av de mest dominerande referenserna till den politiska vokabulären. Relationen mellan politik och *reason of state* kan karaktäriseras så att politik förknippades med det rätta sättet att styra, regera och värja folket både under tider av fred och krig, medan *rea-*

*son of state* berörde kunskap om medlen för bevarandet av staten, låt vara rättvisa eller inte. För det förra var målet att upprätthålla en legitim politisk konstitution. För det senare gällde det att upprätthålla staten med vilka medel som helst oberoende av dess ursprung eller legitimitet. Vid 1500- och 1600-talets skifte försköt *reason of state* den traditionella uppfattningen om politik som hade sina rötter i klassiskt tänkande och man kunde börja tala om att "politics could only be a dirty business" (ibid., 473-477).

Den moderna uppfattningen om *the reason of state* har sina rötter i 1400-1600-talets språk om "the art of the state", om att kunna nå och bevara makt och överlägsenhet. Staten i detta förhållande var inte staten i den moderna uppfattningen (se Skinner 1989), utan det handlade om makten och den överlägsna status som tillkom regenten. Vad det gällde var alltså "a private dominion over the laws and public institution" (Viroli 1992, 477). Politik och *reason of state* betydde strävan efter olika mål.

I RF 1809 heter det att kungen äger att "allena styra riket". De konservativas språkbruk hade fortfarande i början av 1900-talet kvar drag som tydde på denna tanke. Politik hade för det mesta med "statsintresse" att göra, och de konservativa ansåg att kungen tillsammans med somliga förmögna män hade kunskap att styra riket i enlighet med *statens* intresse som fick sitt uttryck i konstitutionen. (se Heckscher 1943, 96-97, 107-108; Heckscher 1939, 221-227; Aronson 1990, 118-119)

Historiker och statsvetare har tvistat, både då när reformkamperna pågick och efteråt, om bakgrunden till RF 1809. Frågan om dess rötter var ett politiskt tvistemål, och bägge lägren använde tolkningar av regeringsformens ursprung för att legitimera sina egna argument och sökte skapa konstitutionellt stöd för sitt sätt att handla politiskt. Frågan gällde om regeringsformens rötter fanns att hitta i den svenska traditionen eller hos några utländska teoretiker, då närmast Montesquieu och *l'ancien régime*. (t.ex. Norborg 1988, 83, 158-163)

Snart efter att den lagstiftande makten hade delats mellan konung och riksdag i frågan om grundlag och allmän civil- och kriminallag samt att makten över skatterna och anslag såsom en

<sup>3</sup> Gunnar Rexius blev 1918 den första innehavaren av professuren i allmän statskunskap och politik i Finland (Åbo Akademi), men avled innan han hunnit tillträda sitt ämbete.

<sup>4</sup> Harald Hjärne uttryckte detta så att "Man tycker sig ha funnit ett guldorn i blotta ordet 'konstitution' med dess afleda och tillhörande adjektiver och substantiver" (Hjärne 1914, *Från försvarsstriden 1914*, Uppsala, Askbergs, s. 1; cit från Lewin 1984, 157).

<sup>5</sup> Formen "statsgagn" förekom i debatten och därför använder jag det i stället för den nyare formen "statsnytta".

detaljerad kontrollmakt kommit till riksdagen (se Stjernquist 1990, 77-78), började man rikta sin uppmärksamhet mot relationen mellan kungen och statsrådet. W. E. Svedelius skrev sin avhandling *Om stats-rådets ansvarighet. Afhandling i svensk stats-rätt* (1856) under den tid då en övergång från styrelse av konungen till styrelse av statsråden skedde.<sup>6</sup> I sin granskning om huruvida det fanns ministerstyrelse i Sverige eller huruvida den kunde finnas i enlighet med dåvarande grundlagar kom Svedelius till den slutsatsen att "Grundlagarne tillåta således att ministerstyrelse icke finnes" (Svedelius 1856, 512) med andra ord att kungen skulle ha fattat beslut i strid med eller oberoende av de råd som statsråden gav. Men i samma andedrag tillägger han om ministerstyrelsen att "lika litet som den är anbefalld lika litet är den förbjuden" (ibid.). Ministerstyrelse kunde alltså finnas utan att det skulle ha betytt brott mot grundlagen.

Den konservativa argumentationen gick ut på att trakta efter historisk slagkraft för sin uppfattning om konstitutionens ställning inom det svenska statslivet och att konstitutionen i denna historiska belysning inte kände till förutsättningar eller möjligheter för parlamentarismen, som Svedelius' avhandling kunde anses tyda på. Sveriges regeringsform från 1809 var "den mogna frukten af en, man kan gärna säga, tusenårig utveckling" (Fahlbeck 1916, 8)

Men vid sidan av det inhemska ursprunget blev också en annan aspekt tematiserad, nämligen tanken om helheten som även tillhör det organistiska tänkandet:

"Utgångspunkten för hela vårt senaste författningsutveckling är det karolinska enväldet. 1809 års regeringsform kan sålunda räkna sitt ursprung från riksdagsbesluten af 1680 och 1682. Ty af dem följde med inre nödvändighet de båda motsatta ytterligheter, som det blef 1809 års män förunnadt att icke blott hvar för sig besvärja utan ock till ett harmoniskt helt förena." (Fahlbeck 1916, 14)

I den svenska högerargumentationen utgjorde "konstitutionalism", som motsats till "partiregemente" (Rexius 1917, 183), en väsentlig del av "statsgagnet" eller "statsintresset" som var det politiska rättesnöret för de konservativa. I den konservativa uppfattningen manifesterade "konstitution" och "konstitutionalism" helhetens bästa som ansågs måste ha varit ett av "grundlagsfädernas" bärande argument.

Men man ansåg också att de internationella förhållandena och utrikespolitiska situationerna ställde sina krav på och gränser för statens agerande, och dessa måste uppmärksammas på ett korrekt sätt. Men, "för valmännen, som kallats att fälla sitt afgörande utslag, finns ej ens någon påminnelse om ett dylikt ansvar" (Hjärne 1911, 95), och det såg ut "som om deras land och folk vore ensamma till i världen" (ibid.).

Inrikespolitiken och försvarsväsendet ansågs vara förbundna till utrikesärendena, och de förra påverkade det senare via statsintresset, så att inre splittring kunde orsaka skador på det världspolitiska fältet. Hjärne använde det av utrikespolitiken "härstammande" statsintresset som motivering för att inte uppföra parlamentariskt statskick. Partierna och partiväsendet sågs som ett resultat av demokratiseringen och parlamentarismen — dessa skulle orsaka inre splittring med särskilda klassintressen som för sin del ansågs skada *helhetens*, d.v.s. statens status i det internationella förhållandet. "Statsintresse" dominerade vitt skilda angelägenheter i den konservativa argumentationen p.g.a. att "Sverige" var något givet för de konservativa, man behövde inte ens gå in på frågan om vad denna politiska enhet egentligen var för något, vad den stod för osv. Men det hade inte med "folkstyret" eller deliberationen att göra. (Hjärne 1911, 93-103)

RF 1809 och RO 1866 i vilka maktindelningen mellan konung och riksdag förklarades samt förhållandet kamrarna emellan förkunnades var speciellt för de konservativa liktydiga med tanken att förekomma ensidiga och förhastade beslut (se Andrén 1937, 252-253). Kring sekelskiftet var detta en av huvudmotiveringarna i retoriken mot reformer och (allt-för) hastiga förändringar. Man ansåg att de skulle orsaka splittring — i motsats till den radikala gemenskapsretoriken kring represen-

<sup>6</sup> von Sydow anser att övergångsprocessen till styrelse av statsråden skedde under åren 1860-1865 och genom den grundlagsenliga möjligheten att statsråden hotade med avskedsansökningar om de inte fick igenom sina meningar. (von Sydow 1997, 39)

tationsreformen 1866 då det oföränderliga ansågs som splittrande (Kurunmäki 1996, 132). Grundtanken var ofta kravet på pliktuppfyllelse mot staten, och att särintressen eller enskilda intressen skulle underordnas statsintresset och statsgagnet, helhetens "bästa" (se Elvander 1961, 129).

Statsintressets "ställning" inom riksdagsdebatterna fick sitt representativa uttryck i Perssons i Tällberg uttalande. När det handlade om landets försvar, betraktades det som "vår största fråga" och man måste "lyfta upp den". Och speciellt, när statens intresse stod på spel, borde man kunna vara säker på att "partisynpunkternas trånga sfär" inte kunde förstöra handlingen i enighet med detta intresse. (FK 1914: 53)

Men det fanns också en annan och mer givna aspekt av 'statsintresset', nämligen det att det fanns *en* väg vars hittande krävde kompetens och kunskap — annars kunde man "gå vilse på den vägen" som ledde "till nationell samling", vilken var förutsättningen för en lösning i enighet med "statsintresset" och "statsgagnet". (FK 1914: 53) För att utkristallisera tanken om statsintresset och att ännu mer vädja till "statens och landets män" kan man med Hjalmar Hammarskjöld uttrycka det så att "*det är vår plikt att kämpa för det, som enligt vår mening är det för landet rätta och nyttiga*" (AK 1906: 57). Dessa män kunde påräknas en viss grad av intresse för allmänna angelägenheter, politiskt omdöme och självständighet. Eller för att tala med Rudolf Kjellén kunde man fråga sig: "hvar är den ledande statsmannatanken" (AK 1907:8).

De konservativas sätt att åberopa konstitutionen och motivera behovet av statsintresset och statsgagnet betydde att man först och främst skulle ta hänsyn till helheten. Den återupprepande historien och "statsarbete" som ett system, som var organiserat på ett komplicerat sätt men vars kontroll ändå utfördes på ett extremt enkelt sätt — anledningen till att man ofta ansåg demokratin som en anomali — är exempel på argumentationssätt som framhävde helhetstänkande. Detta sammanfaller med den organistiska och t.o.m. "totaliserande" helhetsargumentationen. (jfr Kilander 1991, 222; Aronson 1990, 118-119)

Att stöda sig på konstitutionen fick sin kulmen i såväl 1906/1907 års debatt om valsättets reformering (proportionella vs. majoritetsval)

som kring 1914 med bondetågsevenemanget<sup>7</sup> som höjdpunkten. Konstitutionens dualism och maktindelning var nyckelord i den konservativa argumentationen under denna tid. Stockholms Dagblad skrev 29/1 1906 kritiskt mot det liberala programmet om majoritetssystemet p.g.a. att det "leder till enkammarparlamentarism och majoritetsförtryck med ty åtföljande sönderbrytande av vår konstitutions grundvalar" (Nyman 1966, 49). Samtidigt lade man dock vikt på den punkten att "Den proportionella valmetodens allmänna rösträtt anpassar sig åter mycket lätt i våra konstitutionella former, den vilar själv på maktfördelningens princip" (ibid.).

Den klyfta och dualism som blev konstitutionellt organiserad i och med konstitutionen förvandlades under Staaffs statsministerperiod 1905 från konflikten mellan de båda kamrarna (bönder vs. herrar) till en konflikt mellan konungen och hans ministär under kampen om riksdagsreformen (Andrén 1937, 239, 449). Högersn förslag om proportionalism började framhållas som en samlingslinje, som var präglad av starka eftergifter gentemot vänstern. Man underströk ömsesidiga offer och eftergifter samt den samling på område som stod utanför partiernas territorium. Man började åberopa den svenska historien med dess kompromisser (1809 och 1866 samt den stora kompromissen 1873)<sup>8</sup> för att kunna kämpa för en "moderat" utveckling och mot de alltför radikala strävandena.

<sup>7</sup> Bondetåget var en demonstration av ca. 30 000 bönder. Den 6 februari 1914 marscherade de till Stockholm för att uttrycka sitt stöd till kungen i hans kamp mot vänsterns krav på demokrati, parlamentarism och minskning av försvarskostnaderna.

<sup>8</sup> Andrén anser att svensk politik syntes efter representationsreformen på 1860-talet hade kommit till en återvändsgränd i alla de stora aktuella frågorna. Karaktärsskillnadens princip hade förverkligats i den mån att motsättningen mellan herrar och bönder hade i och med tvåkammerssystemet organiserats till en svår konflikt. Men i bägge kamrarna fanns också medlande riktningar. De som kämpat för den reform som vunnit slaget hade som uppgift att se till att reformen inte blev ett konstitutionellt fiasko med en till obotlighet skärpta motsättning. Och de som på 1860- och 1870-talen ansåg en försvarsreform nödvändig ansåg sig även måste göra eftergifter i andra frågor (om beskattning) för att en försvarsförstärkning skulle kunna fås till stånd. Det var så tanken på en stor kompromiss enligt Andrén mögnade. (Andrén 1937, 240-241)

Den erfarenhetsmässiga verkan som konstitutionen hade kunde inte förbigås oanmärkt av vänsterrepresentanterna (jfr. Steinmetz 1993, 170). Därför var det vanligt på vänstersidan att närma sig konstitutionen på "det konservativa sättet", åberopa det förflutna — inte enbart framtiden. För vänstern var både RF 1809 och RO 1866 något som genomgående berodde på tolkningen; för att konstruera framtiden behövde man även stöd från de egna svenska erfarenheterna. De konservativa tolkning av regeringsformen gick ut på att ske efter anda och ordalydelse, enligt kriterier som baserade sig på det givna. Det var utifrån denna synpunkt vänstern kunde hävda att vad man hade till hands var "frukten af en historisk utveckling" med "utgångspunkten redan i 1866 års riksdagsordning" (AK 1907: 53, Berg). Samtidigt utgjorde åberopandet och omtolkningen av Sveriges politiska historia ett sätt att inte visa sig vara alltför radikal i sina krav, något som var ganska nödvändigt under det konservativa språkets "dominans". För att inse denna nödvändighet kan man citera den högerkonservative Kjelléns mycket högtidliga ord:

"hvad menen I? I hafven bragt oss alla inför en författningsrevision, och det är en allvarlig sak att vilja rucka på ett lands författning. Seglen I ut på denna risk utan att veta, hvart I viljen komma? Hafven I intet mål, intet verkligt författningsideal? Är då Er fosterlandskärlek af den art, som fått sin devis i 'Kjærlighedens Komædie': *Kanhænde jeg sejler min Skude paa grund, men saa var dog dæjligt att fare!*" (AK 1907: 8)

Kring bondetågsåret 1914 började vänstern mera öppet än tidigare attackera de konservativa synpunkterna. Man hade tagit upp frågan om den konstitutionella praxisen, och som en följd av detta kunde man stöda sig på "hela andan i vår författning", "våra grundlagars anda", "den anda, i vilken monarken *bör* handla", "kontinuerlig utveckling i konstitutionell riktning och anda" (AK 1914: 18; 23; FK 1914: 16; 22). Andå versus bokstav var en variant i vänsterns framhävande av praxis, något som "växt fram under mansåldrars lugna och lagliga utveckling" (AK 1914: 18, Edén).<sup>9</sup>

"Riksdagen kan och skall nämligen aldrig frånvika sin plikt att slå vakt om vårt konstitutionella statskick, sådant detsamma i grundlagen stadgats och under ett århundrades tillämpning i bestämmande drag närmare utformats." (FK 1914: 16, Kvarnzelius)

Man kunde tala om "döda bokstäver i vår författning" när man betonade nödvändigheten att följa den verkliga praxis som varje politiskt liv kommer att ha. Med andra ord, "Grundlagen är blott en temporär produkt av och ett verktyg för nationens konstitutionella liv" (FK 1914: 22, Steffen).

### Historiens skugga över politiken

"Vi ha lagstiftat genom kompromisser och följden har blivit att vi kompromissat med tiden själv och dess ofrånkomliga krav. Vi ha stannat efter i utvecklingen — ingenting är numera klarare, än att våra statliga institutioner ända in på de senaste åren varit alltför antikverade för att fylla det moderna samhällslivets högt ställda krav." (Petersson 1919, 50)

Reinhart Koselleck har framfört att relationen mellan det förgångna som erfarenhetsbas och framtidsförväntningarna genomgått en väsentlig förändring under den era han kallat *Sattelzeit*. Erfarenheterna som åtminstone retoriskt påståtts ha gjorts under t.ex. de föregående generationerna dominerade över förväntningarna ända fram till den period som var början på den moderna tiden. Erfarenheterna disponerade förväntningshorisonten, men relationen mellan framtiden och det förflutna blev allt mer problematisk fr.o.m. tiden kring 1750. Det trånga utrymmet mellan erfarenheternas historiska baslinje och förväntningarnas framtidshorisont hade blivit allt tätare och upplevdes som allt större, inte minst till följd av den snabbt växande kunskapsmassan. (Koselleck 1985, se också Stråth 1992, 11-12) Den moderna politiken berör i mycket precis denna relation.

Fast det var mera typiskt och konsekvent för de konservativa att åberopa det förflutnas makt, kan man inte på rak arm påstå att de svenska konservativa inte skulle ha varit med i det utvecklings- och framstegspråk som varit typiskt hos liberaler, radikaler och i övrigt hos vänstern. Tvärtom kan man hävda att utveckling-

<sup>9</sup> Liberalernas ställningstaganden var inte lika radikala som övriga vänsterns, utan de framhävde mera lagliga förändringar. (se Palme 1959, 96)



stanken och framstegsoptimismen, om inte rena framstegstron, behärskade större delen av mänskligheten. (Heckscher 1939, 146-147).

Till exempel den moderna franska politiken har på ett särskilt sätt påverkats av historiska traditioner och så har ställningstaganden till aktuella frågor avspeglat inställningen till förflutna händelser. Med Tingsten, "de politiska striderna framstå stundom såsom ett skuggspel, där de verkliga aktörerna äro de dödas legendariska förklarade och förstörade gestalter" (Tingsten 1933, 138). I alla läger har *l'ancien régime*, den stora revolutionen och napoleontiden omformats till myter vilkas kraft varit tillräcklig för att elda och sammanhålla. Det är revolutionen 1789 som behållit en levande kraft som politisk skiljelinje mer än någon annan historisk tilldragelse. De franska monarkisterna ansåg den ha utgjort en inledning till en mera än en sekellång förfallsperiod, medan republikanerna hävdade att den var den första stora etappen i mänsklighetens frigörelse. (ibid., 138-139)

Tingsten betonar att frågan om statsformen vid den tredje republikens tillkomst innebar en sådan motsättning. Statsformen har i första rummet utgjort en symbol för denna motsättning som förkroppsligade den medvetenhet och styrka som tillkom den genom tidigare konflikter, "att de skilda åskådningarna under årtionden propagerats och diskuterats, att de kommit att omgivas med den helgd, som striden och uppoffringen skänker idéerna" (ibid., 139). Med monarkin förknippades privilegier och särinflytande för vissa sociala grupper, medan republiken likställdes med jämlikhet. (ibid.)

Vad angår den engelska debatten om författningsreformen på 1780-talet kan man hävda att den förblev oförverkligad på grund av "Dominanz des Vorgegebenen über das Vorausgesehene" (Steinmetz 1993, 70). Man kan fortsätta med Steinmetz att "die Tatsache, dass der *Kanon der Motivaussagen* aller damaligen Politiker, auch der radikalen Reformer, in hohem Masse durch den *Erfahrungsraum* bestimmt war" (ibid., 170). En central orsak till att man inte fick reformer genomförda hör samman med styrkan av sådana argumentationssätt som stödde sig på prejudikat och traditionen, i första hand på *the ancient constitution*. Erfarenhetsrummet vidmakthöll sitt företräde jämfört med förväntningarna. (Steinmetz 1993, 168-171)

Reformmotståndarna argumenterade tämligen enhetligt under de tvister som förekom i 1780-talets England, medan reformisterna tvistade sinsemellan om medlen för att nå sina mål. Det var t.ex. vanligare hos reformisterna att åberopa "tvången" och "nödvändigheten" än hos antireformisterna. (Steinmetz 1993, 103-109) I debatten använde man "nödvändigheter" som var mer eller mindre baserade på antaganden om de sociala skiktens typiska och "nödvändiga" karaktärsdrag och aspekter, den mänskliga naturens "nödvändiga" sidor samt "nödvändiga" rollplikter som tillhörde de regerande och lagstiftningens "nödvändiga" förfaringsregler. Fast man stödde sig på tvånget var det vid denna tidpunkt illegitimt att åberopa "allmänheten" ("public") eller "folket" i parlamentsdebatterna utan man måste hålla sig till idealet om en oberoende representant. (Steinmetz 1993, 115-120)

I Sverige hade de konservativa dominerat tolkningen av historien fram till 1900-talets början. Först efter 1909 års författningsreform då det proportionella valsättet infördes, och på allvar vid 1914 då kampen pågick som hetast kom historien och traditionen på ett explicit sätt in i det argumentativa centret på *bägge sidorna*. Gunnar Rexius har konstaterat det förflutnas och historiens (vilket innebar även historiefilosofiska tvister) förändrade betydelse och förhållande till de olika lägren:

"Under den snart ett sekel gamla diskussionen om parlamentarismens inympande på vårt statsskick har man tidt och ofta å omse sidor sökt stödja sin sak genom retrospektiva historiska betraktelser, afseende att bevisa det egna programmets öfverensstämmelse med svensk tradition och utvecklingstendens. Förr tycktes högern ha monopol på detta argument." (Rexius 1917, 181)

I samma andetag förtydligade han de konservativas inställning till parlamentarismen: både regeringsformen och praxisen hade snarare varit mot än för den. (ibid.) Det var inte lätt för vänstern att söka stöd för sina argument ur den egna historien speciellt när "frihetstiden" inte var ett användbart argument. (se Heckscher 1939; Tingsten 1969) Vänstern, speciellt liberalerna hade ingen särskild historiesyn, utan de kämpade mer eller mindre för abstrakta principer som de hade gemensamt med liberaler ute

i världen. Det var svårt för dem att hitta "andliga anfäder" i den svenska historien. (Lagerroth 1968, 41)

På den konservativa sidan hade man däremot traditioner som betonade kungens ställning som folkets värn mot aristokratin — t.ex. Erik Gustaf Geijer ansåg att Sveriges historia alltid varit dess kungars. När liberalerna bemöttes av anklagelser att ha utländska mönster som de ville förverkliga, förnekades dem med skärpa — det var samtidigt respons på att man inte själv med samma slagkraft kunnat ansluta sig till den svenska historien som de konservativa gjorde. (se *ibid.*, 22)

Vänstern betonade att den parlamentarism de var ute efter var varken av engelsk eller fransk typ, som motståndarna påstått om deras målsättning. Men "nu kan bevisas att ingendera har de erforderliga förutsättningarna hos oss, och att den franska dessutom redan i sig själv är misslyckad; alltså är hela saken omöjlig..." (Alexanderson 1915, 387). I stället var det "en svensk, en efter det svenska statslivets och samhällets förutsättningar anpassad parlamentarism, som står på vårt program". (*ibid.*)

Men de konservativa kunde inte heller i sina ansträngningar för att emotstå förändringar hålla sig helt till urgamla erfarenheter gjorda i det svenska förflutna. De hade kring 1902, med intryck av den allmänna rösträttens framgångar utomlands och rösträttsrörelsens frammarsch i Sverige, börjat betrakta demokratin nästan som en "naturnödvändighet". Man började på allvar överväga om det icke vore bäst att med ett steg acceptera den allmänna rösträtten men samtidigt införa konservativa garantier vilka ansågs kunna avvärja den allmänna rösträttens värsta vådor: "Skall man få den allmänna rösträtten med garantier, skall det vara nu — dröjer man, ja, då får man den nog, därpå behöver man ej tvivla, men då får man den helt visst utan garantier!" Den här vägen ansågs av många vara bättre än den som liberalerna hade tänkt sig, alltså att riksdagen skulle demokratiseras ganska långtgående och då skulle den demokratiserade riksdagen acceptera den allmänna rösträtten utan att förse den med några som helst garantier. (Andrén 1937, 345-346)

Under tiden fram till 1907 var den främsta frågan, efter att den allmänna rösträttens idé blivit ömsesidigt accepterad fr.o.m. 1902, på

vilket sätt valen skulle anordnas. Först hade vänstern och främst liberalerna varit anhängare av det proportionella valsättet, men ändrat åsikten till majoritetsvalens förmån. Detta har förklarats ha berott på att man ville genomföra andra kammarens demokratisering och lämna första kammaren orörd p.g.a. tanken att då skulle avståndet mellan kamrarna ha blivit så stor att tyngdpunkten i verkligheten legat i andra kammaren — idén om andrakammarparlamentarismen. Staaff och liberalerna ville utnyttja den klyftan som var följderna av den dualism som RO 1866 föreskrev. (jfr. Andrén 1937, 239-255).

För högerens del var det en fråga om hur djupgående reformen skulle bli, och flera forskare har ansett högern tillmötesgått vänsterns krav, dock av taktiska skäl, för att rädda sig från en alltför stor förlust genom att acceptera demokratiseringen av första kammaren. (se Andrén 1937, 185; Lewin 1984)<sup>10</sup>

### Det förflutnas makt — mot framtiden

I riksdagsdebatten om valsättet var den konservativa historiska uppfattningen stark nog, medan vänstern inte hade någon speciell svensk historia att stödja sig på. Då anlidade de andra och omvända förfaringssätt som var mer eller mindre baserade på högerens historiska tolkningar. Staaff sökte t.ex. i sitt angrepp mot det proportionella valsättet tilltala högerens ovilja mot partier genom att bevisa att detta valsätt skulle leda precis till "partiledningar", "valknepp och intriger", och "äventyr". Det var t.o.m. "valens frihet" som stod på spel genom "öfverlåtelsen åt kandidaterna själfva att öfva afgörande inverkan på vallistornas sammansättning". Då är risken uppenbar att

<sup>10</sup> Man kan betvivla om Lewins *Rational Choice* -baserade betraktelsesätt med framhävandet av *högeraktik* är helt vattentät, eftersom den går ju ut på att preferenshierarkin var mer eller mindre given (Lewin 1984, 73-113). På sätt och vis borde man också lägga vikt vid de "yttre" förhållandena i likhet med Steinmetz' (1993) analys om förhållandet mellan erfarenheter och förväntningar; de förra kan vara så dominerande att de senare blir underordnade och i och med detta kan en reform förbli oförverkligad.

“partiledningar med nödvändighet komma att uppstå, hvilka med en dominerande kraft, som ej står i öfverensstämmelse med det svenska folkets vanor och uppfattning, måste taga valarbetet i sina händer” (Mot AK 1905: 231)

Maktens centralisering (främst i agitatorernas händer) är något som står i motsatsförhållande till RF 1809 och idén om makternas förmåga att balansera varandra genom på ett rätt sätt genomförd tillämpning. Maktens centralisering tyder på frihetstidens "utskottsvälde" och speciellt sekreta utskottet som var rikets mäktigaste organ under den tiden. Staaff utnyttjade snillrikt denna högers avsky mot frihetstiden.

Samma taktik hade även Sven Palme (AK 1907: 53) som hade för avsikt att locka högers motvilja mot partier. Tanken att folkviljan måste ledas och idén om upplysningen för att uppfylla denna uppgift var inte så fjärran hos de konservativa och bland högern, där det politiska omdömet ansågs tillkomma de förmögna och därigenom kompetenta männen i riket. Därför var "skrifter", "en energisk valledning", "en fast partisammanslutning", "en liflig agitation", "föredragare och resetalare" som "måste bekostas" något som man borde undvika. Fick man ett proportionellt valsätt skulle allt detta spridas även "ut till bygderna" för "att få partiets valmän så talrikt som möjligt". Med all säkerhet skulle detta leda till att "denna agitation med konsekvens fullföljas under veckor och månader tills valet ägt rum".

Gemensamt i dessa taktiska operationer var att de delvis syftade till att själv ringakta partiernas betydelse. Staaff påvisade genom de konservativas helhetstänkande och tanken om samhällsorganism att ett partiintresse eller personliga intressen inte kunde vara avgörande i "att styra land och folk väl":

“Om någon vill påstå, att ett parti kan hålla sig vid makten genom att blott bereda fördelas åt sig själft, är detta återigen ett miss-tag. Samhället är en organism, hvars olika delar stå i ett sådant samband inbördes och med det hela, att det helas väl förvisso icke i längden kan vådslösas eller uppsåtligen åsidosättas utan att alla delarne därpå lida.” (Mot AK 1907: 203)

Partierna hade alltså så småningom börjat få en ny ställning och betydelse i politiken som

en disponerande kraft. Val och andra tillhörande saker disponerade politiken bl.a. genom att indela det politiska på ett nytt, temporärt sätt. Politik var inte längre enbart en spatial riksdagsangelägenhet utan spred sig både temporärt och rumsligt, spatialt.

En andra strategi var att söka bevisa att högern själv var partisk och att partiskhet var ett faktum, vilket åtminstone på ett implicit sätt var riktat mot högers frihetstidsargument. Det förekom formuleringar såsom "vid en viss tidpunkt samlar sig de konservativas motstånd till *en väldig chock*" (AK 1906: 57). Detta aktualiserades ordentligt först i samband med försvarsfrågan och bondetåget 1914, då högern försökte lyfta hela försvarsfrågan "över partierna". Både kungasidan och vänstern ansåg det vara av en mer djupgående natur än bara en fråga om försvaret (t.ex. Lewin 1984, Brusewitz 1951). Om man skulle "göra sig i stället till ett redskap för partipolitiska syften emot folkets majoritet, då är det monarkiens representater själva, som obevekligt framkalla reflexioner" (AK 1914: 18, Branting).

Liberalernas mål rubbades något i och med valsättsreformen 1907/1909<sup>11</sup>, som lett det liberala partiet in på demokratins vägar också vad gällde kommunerna och första kammaren. Ändå höll man sig ungefär till samma linjen om andra kammarens övervikt, och det var därför man var tveksam i fråga om lämpligheten i att fullt ut realisera första kammarens demokratisering. Man fruktade också på vissa håll att socialdemokraternas frammarsch kunde leda till en socialdemokratisk majoritet i den allmänna och lika rösträttens valmanskår. Men egentli-

---

<sup>11</sup> Det hade uppstått en dragkamp om reformen inom högern, mellan statsminister Lindman och Petersson i Påboda. Den sistnämde ville ha en mera djupgående reducering av fyrskskalan än Lindman. Redan på hösten 1906 hade det utvecklats skarpa konflikter som hotade med en kris där det gällde att en av dessa män skulle lämna sin plats i statsrådet. Att rösträttspropositionen kom till stånd 1907 var en kompromiss efter stor ansträngning som möjliggjorde detta. Det var Påboda som var den pådrivande kraften under tiden då regeringen förberedde propositionen och enligt Brusewitz är det just Påbodas förtjänst att 1907 års rösträttsreform blev så genomgripande som den blev. (Brusewitz 1951, 25)

gen först litet före Staaffs död 1915 kom liberalerna att börja orientera sig ifrån andrakammarlinjen och ansluta sig till principen om den lika rösträtten i de kommunala valen tillsammans med socialdemokraterna. Så skulle man få ett system där båda kamrarna och de kommunala organen var valda på den lika rösträtten, utan att ge upp tanken att tyngdpunkten skulle ligga i andra kammaren. (se André 1937, 495 ff)

Under 1911 års valstrid hade stridsfronterna vidgats efter den allmänna rösträttens införande vid andrakammarval. Vänstern strävade efter ett parlamentariskt styrelsesätt, vilket framstod klarare efter de senaste årens högerregemente. När situationen förändrades efter 1907/1909 började också vänsterns behov att åberopa folket och historien bli ännu mer betonade. Denna tendens nådde sin höjdpunkt i 1914 års strider.

Vänstern utmanade alltmer öppet de konservativas sätt att hämta stöd från Sveriges (kunga)historier. Detta syns t.ex. i att vänsteruppfattningen om politik var baserat på annat än till vissa lysande personer av statsmannamått hörande förmåga att inse det som var nyttigt och "gagneligt" för hela riket. "Den konstitutionella monarkien [...] sätter en människa i en ställning, där hon icke har rättighet att vara människa" (AK 1914: 18, Lindhagen). Den politiska kompetensen berodde inte längre automatiskt på status. Även kungamakten blev en "partimakt" och "ivrig bundsförvant till högerpartiet", eftersom också kungens åskådning bildades av hans "uppfostran, omgivning och närmaste intressen". (AK 1914: 18, Lindhagen)

Högerns partiskhet ansågs vara tydlig speciellt genom fiende- och motsatsföreställningen. Det var "den personliga kungamakten", "herremakten", "penningmakt", "företagsledarmakt" och "de moderna stormännens maktintresse" som formade högern. Som följd av detta såg kungens "över partierna höjda" ställning ännu mer partisk ut, d.v.s. politisk i den nya situationen och i de ännu mer motsatta språken:

"Skall över huvud konungamakten i vårt land vara lyft över partierna, då finnes det ej annat sätt, mina herrar, att sauvera konungamakten mot berättigad förebråelse att hava ingripit in på en viss partisida, än att snarast möjligast upplösa riksdagen, på det

att folket i val må säga avgörande ord." (FK 1914: 22, Steffen)

Situationen tedde sig annorlunda efter 1907/1909 än under tiden före det så att nu hämtade man på båda sidorna stöd från förgångna tider. Vänstern hade förlorat kampen om valsyste- met och därför måste man tillgripa andra medel, såsom att försöka ändra praxis genom att betona författningstraditionens utveckling — huvudsakligen från och med författningsreformerna 1809 och 1866:

"Denna författningens inre utveckling hos oss är i själva verket årsbarn med författningen själv. Åtminstone skymtar den fram redan åren strax efter 1809. Utgångspunkten ligger i författningens grundbyggnad: tvenne makter organiserade för att inte säga beväpnade mot varandra." (Brusewitz 1920, 302)

Man kan hävda att fast argumentationen syftade till historien och den svenska traditionen, fanns det en framtidsaspekt med i argumentationen både hos vänstern och högern. I Nils Alexandersons artikel blev förväntningarna betonade på ett negativt sätt, genom att förebrå högern, samtidigt som vänsterns utvecklings- och framtidstro kom fram:

"Hur orimligt mycket kraft och tid har icke genom denna halsstarrighet blivit onyttigt förspild, vilken försening av den svenska samhällsutvecklingen har den icke på sitt skuldregister!" (Alexanderson 1915, 402)

För de konservativas del var hänvisandet till historien och traditionen mera ambivalent. Det kom fram i tanken om den allmänna rösträttens "naturnödvändighet": man måste ta hänsyn till framtiden även om man åberopar erfarenheter. Carl Hallendorff höll sig till ett språkbruk som var starkt orienterat mot det förgångna och att bevara det rådande statsskicket och samhället. Han betonade den svenska traditionens betydelse när han försvarade tanken att parlamentarism skulle vara en omöjlighet i Sverige eftersom den engelska parlamentarismens införande ägde rum under tillfälliga och lokala omständigheter. Som bevis för situationens relativitet angav han det att när nya partier hade dykt upp i England följde också parlamentarismens dekadens. (Hallendorff 1911, 391) Och ännu vidare, om parlamentarismen

inte ens fungerade i England under nya omständigheter, kunde parlamentarismens import eller "den imiterade parlamentarismen" inte heller fungera i Sverige. (ibid., 393) Dessutom utgjorde det svenska tvåkammerssystemet enligt honom ett av de avgörande hindren för parlamentarismens import. Det var snarast så att

“därmed har ingenting ändrats i det faktum, att skyldigheten att ‘land råda och rike styra, lag styrka och frid hålla’ alltfört icke bara åligger kunglig majestäts regering, utan först och sist konungen själf personligen.” (ibid., 397)

Men å andra sidan, kring 1914, byggdes även den konservativa argumentationsstrategin tydligare på att framtidsorientationen fanns med i den. Man kunde å ena sidan använda tanken om den uppreppande historien. Ledaren i Forum var ett svar på tankegångar som hävdade att Sveriges politiska situation och speciellt vänsterns parlamentariska tendenser liknade frihetstiden parlamentarism:

“Historien upprepar sig aldrig och alltid. Den framtid, vars grundritning man vill uppdraga, är knappt ovissare än det förflutnas lärdomar. De bero i så hög grad på dens intentioner, som vill åberopa sig på dem.” (Segerstedt 1916, 195)

Högern och de konservativa ställde ofta parlamentarismen i relation till konstitutionen och den politiska praxisen, och drog slutsatsen att vänsterns uppfattningar om parlamentarismen var främmande “både för vår regeringsforms anda, för intentionerna hos vår riksdagsordnings upphofsman och för vår politiska tradition” (Rexius 1917, 192). Rexius ansåg Staaffs berömda ord om folkmakt och herremakt våren 1906 vara ett stridsrop mot Sveriges gamla författning, eftersom Staaffs tanke innebar idén om “andrakammarmajoritetens absoluta rätt till all statsmakt”. Det betraktades som främmande för konstitutionen — närmast som vägen till en ny ‘frihetstid’ (ibid., 191-192).

Men enligt den liberale och blivande statsminister Nils Edéns resonemang var liberalernas syfte med reformen 1866 att åstadkomma ett system där regeringsbildandet skulle ha skett på en parlamentarisk grund. Edén ansåg att Gunnar Rexius’ avhandling *Det svenska tvåkammerssystemets tillkomst och karaktär* (1915)

visade att de konservativas program hade varit “i rak strid mot grundprincipen för hela vårt tvåkammerssystem, sådant det växte fram och sådant det var menat” (Edén 1915, 176). Ett argument hämtat från "parlamentarismens" motståndare riktat mot de själva. Det var därför Edén ansåg att moderniseringen av den kommunala rösträtten skulle t.o.m. vara ett steg mot de ursprungliga principerna och idéerna.

Man ringaktade reformens radikala sidor också med det att i själva verket handlade det ju bara om att förflytta tyngdpunkten antingen enligt (den naturliga) utvecklingen eller för att åstadkomma förbättringar. Man kunde retoriskt hävda att RF 1809 inte utgjorde någon grund för parlamentarismen utan tvärtom. Tillämpningen av Montesquieus läror lade endast “hinder i vägen för en utveckling i denna riktning” (Dalgren 1917, 200). Parlamentarismen och reformen skulle då tvärtom betyda botemedel för de svåra och alltmer fientliga relationerna kamrarna emellan. (ibid.)

### Slutord — på väg mot folkhemmet?

Det skedde en förvandling i Sveriges politiska debatt under 1900-talets två första decennier. Till en början använde man det förflutna som argument (nästan) enbart emot de reformer som var å ena sidan tänkta som "framsteg", men som å andra sidan innebar en tydligare temporär aspekt än vad fallet hade varit tidigare. Situationen förändrades i och med de nya politiska formernas, partiernas och (fram)tidsorienterade språkens uppkomst så att man började agera politiskt på ett innovativt sätt, speciellt med hjälp av historiska argument.

Vänstern hade infört nya tankar med starkare betoning på tid och rörelse än tidigare. Till en början saknades dessa i den konservativa argumentationen, men uppkom så småningom på 1900-talet (se Stenkvist 1987). Vänsterspråket var "ett steg före" de konservativa vad angick tidens utnyttjande och tanken om framtidens betydelse. Om man på vänstersidan råkade befinna sig i ett tillfälle där "de yttre omständigheterna" inte stod för egen fördel kunde man alltid tillgripa en direkt argumentativ taktik i stället eftersom de politiska begreppen inte längre togs för givet. Detta var en orsak till att "parlamentarismen" så lätt likställdes med partiskhetens inkarnation.

I den svenska politiska reformkampen om "parlamentarismen" skaffade sig vänstern ett överläge p.g.a. sin förmåga att anpassa sig efter det dominerande argumentationssättet, att reformen t.ex. kunde presenteras i en relativt samhällsbevarande dräkt. I detta sätt att driva fram argument kan man finna kontinuitet trots brytningen som "parlamentarismen" betydde i den svenska politiken. Med vänsterns argumentativa operationer och i och med partiernas, rösträtts- och valsättsreformernas betydelse för den förändrade polityn kom högermotståndet att bli avmattat. Resonemanget inom högern genomgick en förändring så att deras argumentation mot slutet av perioden byggde i stort sett på att reformer i varje fall kommer att äga rum. Då gällde det att söka reformera med "måtta", att reformerna inte skulle bli alltför radikala.

Att "parlamentarismen" identifierades med partiskheten indicerade att partierna blivit ett av de centrala elementen i politiken, att politik i allt högre grad blivit temporaliserad och att det att definiera politiska begrepp blivit en politisk fråga i sig. För högern betydde detta att de mer eller mindre medgav partiernas oundviklighet genom att beskylla vänstern för att ha rubbat "statsintresse" och status som kriterierna för den politiska kompetensen. Vänstern kunde vända detta till sin fördel. De argumenterade, med hjälp av sina historiska tolkningar och sin argumentativt innovativa taktik, att också högern var partisk bl.a. i och med att högern tagit ställning till kungasidans förmån och som vänsterns motståndare (högermotionen 1906, regeringen Lindman som en högerregering etc.).

Fast vänsterspråket var framtidsorienterat och mera temporärt än högerns, kunde vänstermännen på ett politiskt sätt dra nytta av det språket som framhävde Sveriges historia i stället för förväntningarnas dominans. Vänstern kunde lätt anpassa sig till och manövrera mellan olika argument. Med hjälp av denna tankegång kan man förstå hur de konservativa dragen haft företräde även efter demokratiseringen: vänstern utnyttjade de konservativas argumentationssätt på ett mycket skickligt sätt, så att man även senare kunnat använda vänsterns (argumentativa) anpassningsbarhet som stöttepelare t.ex. i den socialdemokratiska politiken.

Erövrandet av begreppet folkhem på 1930-talet var kronan på verket när man ser på socialdemokraternas förmåga att agera innovativt. Den som erövrade detta av Rudolf Kjellén lanserade högerbegrepp var Per Albin Hansson (se Stråth 1992).

#### KÄLLOR

- Alexanderson, Nils (1915): Svensk parlamentarism. *Forum* 1915, 387-389, 400-403, 414-417, 435-437, 448-452
- Brusewitz, Axel (1920): Författningens inre utveckling. *Forum* 1920, 189-305
- Dalgren, Lars (1917): En studie i svensk parlamentarism. *Tiden* 1917, 200-204
- Edén, Nils (1915): Det svenska tvåkammerssystemets principer. *Forum* 1915, 171-176
- Fahlbeck, Pontus (1904): *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*. Lund, C. W. K. Gleerups förlag
- Fahlbeck, Pontus (1916): *Engelsk parlamentarism contra svensk. Ett stycke nutidshistoria*. Lund, C. W. K. Gleerups förlag
- Hallendorff, Carl (1911): Parlamentarismen. *Svensk tidskrift* 1911, 391-401
- Hedin, Sven (1912): *Ett varningsord*. Stockholm, Albert Bonniers förlag
- Hjärne, Harald (1911): Demokratiska framtidsutsikter. *Svensk tidskrift* 1911, 93-103
- P[etersson], K[nut] (1919): Antiparlamentarism i grundlagarna. *Forum* 1919, 49-51
- Rexius, Gunnar (1917): Parlamentarismen och svensk tradition. *Svensk tidskrift* 1917, 181-193
- Riksdagens protokoll*. Andra kammaren 1906 [AK 1906]
- Riksdagens protokoll*. Andra kammaren 1907 [AK 1907]
- Riksdagens protokoll*. Andra kammaren 1914 [AK 1914]
- Riksdagens protokoll*. Första kammaren 1914 [FK 1914]
- Riksdagens protokoll*. Motioner i Andra kammaren 1905 [mot AK 1905]
- Riksdagens protokoll*. Motioner i Andra kammaren 1907 [mot AK 1907]
- Segerstedt, Torgny (1916): Ett starkt konungadöme. *Forum* 1916, 195-196
- Stavenow, Ludvig (1916): Frihetstidens parlamentarism och vår egen tid. *Svensk tidskrift* 1916, 173-182
- Svedelius, W. E (1856): *Om stats-rådets ansvarighet. Afhandling i svensk stats-rätt*. Upsala, J. Sundvallson
- Svensk tidskrift* (1914): Heliga grundsatser, 81-89

#### LITTERATUR

- Andrén, Georg (1937): *Tvåkammerssystemets tillkomst*

- och utveckling. I serien Sveriges Riksdag. Stockholm, Victor Pettersons bokindustriaktiebolag
- Aronson, Torbjörn (1990): *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Stockholm, Norstedts Förlag AB
- Brusewitz, Axel (1951): *Kungamakt, herremakt, folk-makt. Författningsskampen i Sverige (1906-1918)*. Stockholm, Tidens förlag
- Elvander, Nils (1961): *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922*. Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Stockholm, Almqvist & Wiksell
- Heckscher, Gunnar (1939): *Svensk konservatism före representationsreformen I. Den historiska skolans genombrott i Sverige*. Uppsala, Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala IX
- Heckscher, Gunnar (1943): *Svensk konservatism före representationsreformen II. Doktrin och politik 1840-1865*. Uppsala, Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala XVIII
- Kihlberg, Leif (1922): *Den svenska ministären under ständsriksdag och tvåkammerssystem. Intill 1905 års totala ministerskifte*. Uppsala, Almqvist & Wiksells boktryckeri A-B
- Kilander, Svenbjörn (1991): *Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring*. Uppsala, Acta Univesitatis Upsaliensis
- Koselleck, Reinhart (1985): *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Cambridge, Massachusetts and London, England, MIT Press
- Kurunmäki, Jussi (1996): *Patriotismi poliittisena käsitteenä Ruotsissa 1860-luvulla. Käsitys isänmaallisuudesta valtiopäiväreformikeskustelun valossa*. Valtio-opin lisensiaattityö. Jyväskylä, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto
- Lagerroth, Fredrik (1968): *Våra partiers historiesyn*. Lund, Gleerups
- Lewin, Leif (1984): *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm, Norstedts
- Norborg, Lars-Arne (1988): *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen. Svensk samhällsutveckling*. Stockholm, Esselte studium
- Nyman, Olle (1966): *Tvåkammerssystemets omvandling. Från privilegierätt till demokrati*. I serien *Samhälle och Riksdag del III*. Stockholm, Almqvist & Wiksell
- Paajaste, Kai (1998): *Makten från svunna tider — mot framtiden. Om 'parlamentarismen' i den svenska politiska 1900- och 1910-talsdebatten*. Pro gradu -avhandling i statsvetenskap. Jyväskylä universitet
- Palme, Sven Ulric (1959): *Karl Staaff och storstrejken 1909*. Stockholm, Albert Bonniers Förlag
- Skinner, Quentin (1988): 'Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action' i: James Tully (ed.), *Meaning and Context*. London, Polity, 97-118
- Skinner, Quentin (1989): 'The state' i: Ball, Farr & Hanson (red.), *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge, CUP, 90-131
- Steinmetz, Willibald (1993): *Das Sagbare und das Machbare. Zum Wandel politischer Handlungsspielräume. England 1780-1867*. Stuttgart, Klett-Cotta.
- Stenkvist, Jan (1987): 'Sven Hedin och bondetåget' i: Johannesson et al., *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*. Stockholm, Tidens förlag, 246-347
- Stjernquist, Nils (1990): 'Sveriges riksdag' i: Krister Ståhlberg (red.), *Parlamenten i Norden*. Åbo, Åbo Akademi, 69-109
- Stråth, Bo (1992): *Folkhemmet mot Europa. Ett historisk perspektiv på 90-talet*. Falun, Tiden
- von Sydow, Björn (1997): *Parlamentarismen i Sverige. Utveckling och utformning till 1945*. Stockholm, Gidlunds Förlag
- Tingsten, Herbert (1933): *Demokratiens seger och kris*. i serien Lorents, Yngve (red.) *Vår egen tids historia 1880-1930*, Stockholm, Bonniers
- Tingsten, Herbert (1969): *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag
- Viroli, Maurizio (1992): 'The Revolution in the Concept of Politics' i: *Political Theory*, vol. 20, No 3, August 1992, 473-495